

1.15. Budisms, stoicisms, sociālisms

Tāds ir nosaukums pirmā sējuma piektās nodaļas otrai daļai.

Pirmajā teikumā autors paskaidro „morāles fenomenu” kā dzīves garīgo interpretāciju, ko sniedz pati dzīve. Zemsvītras piezīmē morāles fenomens tiek raksturots šādi. Runa būs par apzinātu, reliģiski filosofisko, morāli, kura tiek iepazīta, tiek pasniegta un ievērota. Runa nebūs par „rases dzīves taktu”, „tikumību”, kura eksistē zemapziņā. Apzinātā, reliģiski filosofiskā, morāle riņķo ap garīgajiem jēdzieniem labdabību un grēku, labo un ļauno. Otrā morāle („rases dzīves takta”) riņķo ap „asins” ideāliem (godu, uzticību, drosmi) un ap lēmumiem, kurus pieņem „takta izjūta” attiecībā pret to, kas ir cēls un kas ir banāls.

Rietumu cilvēks vienmēr kaut ko pieprasa citiem. Tāds pieprasījums ir morāle. Tās normām visiem ir jāpakļaujas. Rietumu izpratnē morāle ir vara, iedarbošanās un valdīšana no attāluma. Rietumu morālās pretenzijas ir kopējas Nīčiem un Luteram, pāvestiem un darvinistiem, sociālistiem un jezuītiem. Visiem no viņiem morālei ir vispārēja un mūžīga nozīme. Faustiskās esamības sastāvdaļa ir morāle. Kas to neatzīst, tas ir grēkotājs, atkritējs, ienaidnieks. Cilvēkam ir jādara, valstij ir jādara, sabiedrībai ir jādara viss atbilstoši morālei. Tā ir stingra prasība, kārtība. Bet tā tas ir tikai Rietumos. Tā tas nebija Indijā, Ķīnā un antīkajā laikmetā. Buda kalpo kā brīvs paraugs, Epikūrs deva labu padomu. Morāle neierobežoja gribas brīvību.

Ja pieņemam, ka sociālisma morāle tiek uzspiesta visiem, tad faktiski visi cilvēki ir sociālisti, jo savu morāli vēlas uzspiest visai cilvēcei. Nīče necienīja „ganāmpulka morāli”, taču faktiski morāli pieprasīja visai cilvēcei, un viņa morāles analītika ir attiecināta uz visu cilvēci. Nīče nosoda katru, kurš nepieņem viņa morāli.

Tā tas nebija Epikūram. Viņam neinteresēja citu cilvēku morālā rīcība. Epikūrs cilvēces pārveidošanai neveltīja nevienu savu domu. Antīkajam cilvēkam neinteresēja dzīve. Antīkā cilvēka dzīves ideālā neietilpa interese par dzīvi, kā tas ir faustiskā cilvēka dzīves ideālā. Antīkajā sabiedrībā bija morālais politeisms. Nīče, Rietumu sabiedrība atzīst tikai morālo monoteismu, kas Špenglera pārliecībā ir sociālisms. Visi pasaules reformātori būtībā ir sociālisti. Antīkajā sabiedrībā nebija reformātoru-sociālistu. Morālais imperatīvs kā morāles forma ir faustiskais.

Faustiskajam cilvēkam visa pasaule ir kustība un virzība uz kaut kādu mērķi. Dzīvot nozīmē cīnīties, pārvarēt dzīves grūtības, kaut ko panākt. Cīņa par eksistenci ir eksistēšanas ideāla forma. Bez tās nav faustiskais cilvēks. Turpretī apolloniskā cilvēka dzīvei nav nekādas mērķtiecības, kustības uz kaut kādu mērķi. Nav ne estētiskās, ne morālās mērķtiecības, vēloties kaut ko pārvarēt, noliegt, atnest un virzīties tālāk. Faustiskais cilvēks tiecas pēc progresu un cīnās par progresu. Pati cīņa par progresu viņā ir progress. Aicinot atteikties no „vecām” formām, tiek domāta tālāka virzība.

Immorālais (tā saka Špenglers) faktiski ir jauns morāles veids. Pie tam ar pretenzijām būt labākam par iepriekšējo morāli. Tieksme pēc varas ir dominējošā tieksme. Viss faustiskais tiecas pēc neierobežotas kundzības. Turpretī apolloniskajā pasaules uztverē iecietība ir pati par sevi saprotama nepieciešamība. Iecietība pieder ataraksijas stilam, kas nepazīst gribas diktātu. Rietumu telpa ir saspringtības telpa; tai iecietība ir pagrimuma, novīšanas pazīme, simptoms un pašapmāns. Faustiskajam instinktam, kuram piemīt darbīgums, gribasspēks, vertikāla tendence gotiskajās katedrālēs, tieksme pēc tāluma un nākotnes, iecietība ir vajadzīga tikai priekš sevis, savas aktivitātes kāpinājumam. Sofokla varonis vēlas būt un „klusu” dzīvot; Šekspīra varonis vēlas uzvarēt.

Nepareizi ir kristietību saistīt ar morālo imperatīvu. Nevis kristietība pārveidoja faustisko cilvēku, bet gan faustiskais cilvēks pārveidoja kristietību, radot ne tikai jaunu reliģiju, bet arī jaunu morāli. Tās īpašības: tieksme pēc varas, cenšanās šo morāli pārvērst par universālu morāli visai cilvēcei kā vispārējo patiesību, kā arī pārveidot, pārvarēt, iznīcināt jebkuru citu morāli.

Morāles eksistē tik daudz, cik daudz eksistē kultūras. Katrai kultūrai ir sava tikai tai raksturīga morāle kā iekšējā nepieciešamība *a priori* veidā un ar savu stilu. Katrs cilvēks var morāli vai amorāli darīt „labo” vai „ļauno”, bet tas notiek viņa kultūras robežās. Vispārcilvēciska morāle

neeksistē. Cilvēks var dzīvot tikai ar savas kultūras morāli. Viņš nevar izmantot citas kultūras morāli. Tāpēc cilvēku nevar izmainīt speciāla projekta veidā.

Ētiskais sociālisms ir tāds prāta noskaņojums darbībā, kura centrā ir rūpes par laikabiedriem un pēcnācējiem. Antīkā cilvēka katarse bija apolloniskā cilvēka izlādēšanās no tā visa, kas nebija apolloniskais; proti, statisks miers, no gribas novērsies ētoss. Šekspīra traģēdijās ir dinamiska attīstība un katastrofa.

Līdzcietība ir bīstams vārds. Faustiskā līdzcietība nav izpētīta; arī kristiānisma līdzcietība nav izpētīta.

Līdzcietība var būt gan upurēšanās, gan kaislības uzliesmojums; līdzcietība ir atkarīga, kā raksta Špenglers, no rases izjūtas.

Faktiski kristiānismā morāle bija spēcīga un spēcīgi iemiesojās valstsvīros, karavadoņos, imperatoros. Morāle nebija saistīta ar līdzcietību.

Kants neatzina līdzcietību. Līdzcietība bija pretrunā kategoriskajam imperatīvam, saskaņā ar kuru dzīves jēga ir darbība, bet nevis pakļaušanās lēnīgām noskaņām. Nīces „vergu morāle” ir fantoms, viņa „kungu morāle” ir realitāte. Špenglera ieskatā „vergu morāle” ir saskatāma viņa laika demokrātiskajā un liberālistiskajā sabiedrībā, to asi kritizējot. Faustiskais cilvēks ir dinamiskās kultūras, enerģiskās un imperatīvās kultūras tips.

Sociālisms savā augstākajā būtībā tāpat kā viss faustiskais ir galējs ideāls, kas ir pateicīgs savai popularitātei pārpratuma dēļ. Triviāla un virspusēja tendence ir tieksme pēc vispārējās labklājības, brīvības, humānisma, laimes. Cilvēks pats par sevi ir visu lietu mērs. Tāda ir kungu morāle statistiskajām dvēselēm.

Katras civilizācijas svēta iezīme ir vērtību pārvērtēšana, par to rakstīja Nīče. Katra civilizācija pārkaļ kultūras visas formas, tās savādāk skaidro un izmanto. Civilizācija neko nerada, bet dod tikai savas interpretācijas. Tāds ir šo laikmetu, vērtību pārvērtēšanas laikmetu – civilizācijas laikmetu, negatīvais aspekts. Ja kultūrā sākās vērtību pārvērtēšana, tad kultūrā ir sācies civilizācijas laikmets. Tāds ir Špenglera viedoklis.

Viņš piemēra par kultūras pāreju civilizācijā min antīkās kultūras vēlīno posmu, kad ilgi agonēja apolloniskā dvēsele. Antīkās urbanizētās un intelektualizētās dzīves norietu iezīmēja visu vērtību pārvērtēšana. Mūsdienās notiek tas pats ar Rietumu kultūru – visu vērtību pārvērtēšana, dzīves ideālu pārvērtēšana. Rietumu kultūrā Russo bija pirmais dedzīgais kultūras visu formu noliedzējs un vērtību pārvērtētājs ar lozungu „atgriezies pie dabas” un praktisko racionālismu, kad bezgarīgais prāts vēlas atbrīvoties no kultūras formu varas, ietekmes, simbolikas. „Kultūra tiek iznīcināta dialektiski, kas nozīmē „nihilisma augšupeju”, kā teica Nīče. Eiropā gara izsmeltība iestāsies pēc 2000. gada; tā raksta Špenglers.

Kultūra un civilizācija, - tas ir garīguma dzīvs organisms un tā mūmija. Kultūra ir garīguma dzīvs organisms, bet civilizācija ir šī organisma mūmija. Kultūras cilvēks dzīvo garīgo dzīvi, pārtiek no garīgās dzīves; civilizācijas cilvēks sev prieku atrod ārējā dzīvē. Kultūra ir pati par sevi saprotama lieta. Kultūras vide cilvēkam ir dabiska vide, cilvēks šo vidi uztver kā dabisku fenomenu; kultūras cilvēki dzīvo neapzinīgi; civilizācijas cilvēki dzīvo apzinīgi ar savu materiālistisko pragmatiskumu un racionalitāti. Zemniecība urbanizētajā pasaulē ir kultūras palieka, kuru pilsētnieki izsmej. „Fausta” otrā daļa ir civilizācijas portrets – prakticisms, ārējās vērtības, nākotnes kaislības, ārējais mehānisms iekšējā organisma vietā.

Kultūras cilvēkam ir instinktīvā morāle, dzīvojot dabisku dzīvi. Tiklīdz dzīve parāda noguruma pazīmes mākslīgajā dzīves vidē lielo pilsētu garīgajā pasaulē rodas nepieciešamība pēc teorijas, lai mākslīgi inscenētu morāli; tiklīdz morāle kļūst analīzes objekts, morāle pārvēršas problēmā. Kultūras morāle eksistē organiski, dabiski; civilizācijas morāle ir morāle, kuru meklē, vēlas definēt mākslīgi. Kultūras morāle ir pārāk dziļa, lai tiktu loģiskā veidā izsmelta; civilizācijas morāle ir loģikas funkcija. Kantam, Sokrātam ētika ir vienkārša dialektika, jēdzienu spēle, metafiziskās sistēmas noapaļojums. Kanta kategoriskais imperatīvs ir abstrakts formulējums tam, kas Kantam šķita pats par sevi saprotams. Grieķijā, sākot no Zenona, Rietumos, sākot no Šopenhauera, viss izmainās. Sāka meklēt, izdomāt, forsēt to, ko instinktīvi vairs nevarēja saskatīt. Morāles normas sāka tāpēc apstiprināt mākslīgi – izdomāja normas. Tā sākās

civilizācijas ētika, kas ir nevis dzīves projekcija apziņā, bet gan apziņas projekcija dzīvē. Civilizācija rada praktisko morāli, kurai jāreglamentē dzīve, jo pati dzīve jau vairs nespēj sevi reglamentēt. Kultūras morāle ir putna skatījums no augstuma; civilizācijas morāle ir vārdes skatījums no zemes. Ir kultūras traģiskā morāle un ir civilizācijas plebejiskā morāle. Kultūras traģiskā morāle apzinās esamības slogu un ir lepna par šī sloga nešanu. Civilizācijas plebejiskā morāle XIX gs. ir nodarbināta ar darbības plāna sastādīšanu sava likteņa apkalpošanā. Intelektuālais aukstums un intelektuālais tukšums valda civilizācijā. Tajā valda darba filosofija – prastuma kalngals, kad garīgais ir cilvēkiem pilnīgi vienaldzīgs.

Katrai kultūrai piemīt savs paņēmieni novīšanai, apslāpšanai, nodzišanai. To nosaka šīs kultūras dzīve. Katras kultūras būtība ir reliģija; civilizācijas būtība ir irreligiozitāte, kā raksta Špenglers. Iekšējās reliģiozitātes nodziešana ir pagrieziens no kultūras uz civilizāciju – kultūras klimaktērijs, klimakss.

Špenglers saka, ka visas grimstošās kultūras cer uz „jaunu cilvēku”. Šajā sakarā iederas zināma atkāpe. Rainis XIX gs. beigās cerēja uz „Nākotnes cilvēku”. XXI gs. sākumā cerības tiek liktas uz postcilvēku. Postcilvēks ir simbols pilsētnieku masai bez etniskajām, kultūras saknēm; runa ir par padibenēm, bet nevis par tautu; tautu ir nomainījušas padibenes; avīžu un grāmatu lasītājus ir nomainījis interneta piemēslotājs, sociālo tīklu deģenerāts; postcilvēks nav tas pats, kas masu cilvēks XX gs. sākumā; postcilvēks vispār neciena cilvēkus; masu cilvēks bija viduvējības kulta patriots; postcilvēks ir deģenerācijas patriots, izpriecu mīļotājs, postmodernisma, neoliberalisma, pseidodemokrātijas propagandas objekts.

Špenglers uz sociālismu lūkojās nevis kā uz ekonomisko kustību, bet gan kā uz civilizētas ētikas faustisko piemēru. Sociālisms ir gan nākotnes tēls, gan pagrimuma tēls. Špenglera laika cilvēki visi esot sociālisti, pašiem to vēloties vai nevēloties. Pat sociālisma opozīcijai ir sociālisma forma. Romas vēlinajā posmā visi bija stoīķi, paši to apzinoties vai neapzinoties. Pēdējā pirmskristiānisma gadsimtā latīņu valoda bija stoicisma pats varenākais rezultāts. Ētiskais sociālisms ir dzīves izjūtā maksimāli sasniedzamais līmenis, kura pamatā ir noteikti mērķi. Mērķis ir mirušais, kustība ir dzīve. Ja interesē mērķis, tad tas liecina par dzīves apstāšanos. Šodien teiktu – stagnāciju. Ētiskais sociālisms nav līdzietības sistēma, humānisma, miera un rūpju sistēma, bet ir sistēma gribas varas tieksmei. Ētiskais sociālisms ir imperiālistisks. Tas vispārējo labumu vēlas sniegt enerģiskākajiem, aktīvākajiem, dodot tiem neierobežotu varu. Ētiskais sociālisms nav adresēts vājajiem, nabadzīgajiem. Ētiskajā sociālismā neietilpst labdarība. Sokrāta formulu „Zināšanas – labdaris” Bekons nomainīja ar formulu „Zināšanas – spēks”. Stoīķi pasauli uztvēra tādu, kāda tā pastāv. Sociālists tiecas pasauli pārveidot un papildināt ar savu garu. Stoīķis piemērojas, sociālists pavēl, lai visa pasaule būtu pārklāta ar viņa vērojumu; sociālista tirāniskā tendence vēlas visu pasauli pieskaņot vispārējam likumam, kas atbilst viņa gribai, dvēselei. Darbs kļūst faustiskās aktivitātes galvenā forma, jo dzīve ir darbība faustiskajā ieskatā.

Darbs kā mērķis sociālismā ir galvenais. Antīkā laikmeta cilvēks gribēja zināt par nākotni; faustiskais cilvēks vēlas veidot nākotni.

Pēc sarunas par morāli Špenglers vēlas kaut ko teikt par „filosofijas vēstures morfoloģiju”.

Filosofija neeksistē. Katrai kultūrai ir sava filosofija, kas ir daļa no kultūras simboliskās izteiksmes un ar saviem problēmas risinājumiem un domāšanas metodēm rada zināmu prāta ornamentiku stingrā radniecībā ar arhitektūru un tēlotājas mākslu. Galvenā vērtība ir nevis vārdiski sasniegtajai „patiesībai”, bet gan filosofisko skolu, konvenciju un formu daudzveidības bagātībai. Galvenais ir jautājumu formulējums, bet nevis atbildes. Filosofijas vēsture virzās no reliģiski metafiziskas problemātikas līdz „domāšanai par domāšanu”, atsakoties no reliģiskās ievirzes un ietekmes. Taču ir civilizācijas filosofija. Tā sākās pēc Aristoteļa un pēc Kanta. Katrā kultūrā ir augšupejoša domāšana, kura pievēršas pamatjautājumiem un visbūtiskākajiem jautājumiem, cenšoties uz tiem atbildēt dažādā veidā. Katrā kultūrā ir arī lejupslidoša domāšana, kurai izziņas problēmas liekas atrisinātas, novecojušas un nevajadzīgas problēmas. Sākas necienīga attieksme pret metafiziku. Tiek atzīta vienīgi praktiskā domāšana, kas tiek pasludināta par galveno domāšanas veidu.

Rietumos nostiprinās mūsdienu filosofija, pievēršoties sava laika problemātikai un galveno uzmanību veltot sava laika sabiedrības kritikai. Filosofija atsakās no filosofiskās problemātikas un pievērsās sociālajai problemātikai. Filosofija kļuva sociālā filosofija. No Hēgeļa izaug marksisms, anarhisms (Štirners) un sociālās drāmas problemātika (Gebbels).

Sociālisms ir politiskā ekonomija, kas pārvērsta ētiskajā. Turklāt imperatīvajā ētiskajā. Kamēr eksistēja liela stila metafizika politiskā ekonomija bija zinātne. Kad filosofija kļuva praktiskā ētika, šī praktiskā ētika kļuva „pasaules domāšanas pamats”, kā raksta Špenglers.

Filosofs nevar izvēlēties savas tēmas. Nav mūžīgo jautājumu; sastopami tikai tādi jautājumi, kurus ir izjutis un formulējis filozofs, balstoties uz konkrētu esamību. Katram laikmetam ir savas tēmas.

XIX gs. filosofija ir tikai ētika un tikai sabiedrības kritika. Traģiskās filosofijas vietā stājās filosofiskais plebejisms ar filosofējošiem plebejiem. Dominē viena tendence – atspoguļot attīstību. Attīstības ideja ir darvinisma, marksisma mācības pamatā. Attīstības ideja plakanā veidā, civilizācijas redakcijā, ir ar politekonomisku, bioloģisku nokrāsu. Attīstības ideja ir faustiska ideja.

Nīče bija sociālists, pats to neapzinoties. Viņa instinkti bija sociālistiski, taču viņa lozungi nebija sociālistiski. Toties instinkti bija sociālistiski – praktiski un orientēti uz cilvēces fizioloģisko glābšanu.